

Antic Mestre de Torà
Trempe sobre taula
87,5 x 86,5 cm
Ca. 1400
Museu de Terrassa (MdT 27).
Llegat Josep Soler i Palet

BIBLIOGRAFIA:

SOLER I PALET (1928), p. 163, núm. 3; GUDIOL I CUNILL (1924), pp. 171; POST (1930, I), pp. 306, fig. 186; POST (1938, VII), pp. 743; POST (1941, VIII), pp. 565; Museo Municipal de arte, Castillo Cartuja de Vallparadis (1963), pp. 10, fig. 15; AINAUD (1964), pp. 42; GUDIOL-ALCOLEA (1986), pp. 68-69; RUIZ QUESADA (1999), pp. 19-29; ALCOY-RUIZ QUESADA (2000), pp. 381-401; JOSÉ (2003), pp. 302-305; RUIZ I QUESADA (2005), pp. 170-179; VELASCO (2007), pp. 68-72

EXPOSICIONS:

TERRASSA, 1999, n.º 2

Darrera el suport de fusta hi figuren dues etiquetes que es poden relacionar amb el transport de l'obra: "C[entral] ARAGON. RUBIOLS DE MORA. 19/6/9.05". "13.036 Imp. Domenech. [Cent]ral de Aragón. Pequeña Velocidad. DE...A...O.S. n.º 232 del 25 Novbre 1.903 Mod. S.E. n.º 25"

Darrera del suport de fusta hi figuren dos etiquetes que es poden relacionar amb el transport de l'obra: "C[entral] ARAGON. RUBIOLS DE MORA. 19/6/9.05". "13.036 Imp. Domenech. [Cent]ral de Aragón. Pequeña Velocidad. DE...A...O.S. n.º 232 del 25 Novbre 1.903 Mod. S.E. n.º 25"

Este compartiment del Museu de Terrassa, juntament amb altres dos del MNAC — *L'Anunciació a Sant Joaquim i a Santa Anna* (MNAC/MAC 24076) i *El Naixement i Presentació al temple de la Mare de Déu* (MNAC/MAC 15853)— i un altre de *L'Ascensió* en una col·lecció privada de París degueren formar part del mateix conjunt. L'àmplia narrativa del moble, que inclou passatges de la vida de santa Anna i també de la Mare de Déu, fa suposar que el retaulet va tenir una advocació doble. L'interès de la figura del Mestre de Torà, designat per Post amb l'apel·latiu de Mestre Rusiñol, però esmentat per Ainaud amb este nom atés la procedència suposada del moble (1964), es fonamenta en la incorporació ràpida que l'artista fa de les noves formes familiaritzades amb el llenguatge del gòtic internacional, tot i que la seua obra palesa una formació dins el corrent italianitzant. A més de les quatre taules relacionades amb el retaule de Torà de Riubregós, també s'han de tenir presents dos compartiments d'un conjunt marià i també el *Retaule de la Mare de Déu, Sant Joan Baptista i Sant Pere* que es guarda al Museu Cau Ferrat de Sitges.

L'estudi estilístic d'este conjunt d'obres i la seua connexió amb un retaule fragmentari de Sant Mateu, dut a terme en un estudi presen-

tat el 1996 però publicat anys més tard, ja va fer pensar en el possible origen castellanenc de les pintures (ALCOY-RUIZ QUESADA 2000), proposta que ha estat confirmada gràcies a una troballa documental. Al revers de la taula de *La Pentecosta* del Museu de Terrassa hi ha enganxada una etiqueta mitjançant la qual es té notícia que l'antic retaule, del qual formava part la composició, ja havia estat desestructurat en els primers anys d'este segle alhora que informa que el conjunt va partir de la població de Rubielos de Mora fins a València, el 1905 i que van ser 5 o 6 el nombre de compartiments de retaule embalsats (RUIZ QUESADA, 1999). Tot i que amb esta notícia es trenca el vincle entre les pintures i la vila de Torà de Riubregós (la Segarra), li donem el nom d'antic Mestre de Torà a este artista, per no crear més confusions.

El vincle que hi ha entre l'obra del Mestre de Torà i una de les mans que va participar en les tasques de la pintura del *Triptic-reliquiari del monestir de Santa Maria de Piedra*, ara a l'Acadèmia de Història de Madrid, fa pensar en un pintor que va poder conèixer de prop el tríptic reliquiari o la producció artística aragonesa dels anys huitanta del segle XIV, o bé que la seua trajectòria respon a un moment en què els internacionalismes presents a la seua obra devien tenir una correspondència amb Aragó.

Les expectatives suposades pels investigadors a partir d'este paradigma figuratiu innovador han motivat que l'obra atribuïda al pintor superara les possibilitats pròpies del Mestre de Torà i que hagen estat assignades a la seua

mà una *Taula de la Mare de Déu*, conservada al Museu de la Catedral de Barcelona, i un compartiment de *La Mare de Déu de la Llet entre Sant Bernat i Sant Benet*, probablement procedent del monestir de Benifassà i ara conservat al Museu d'El Prado. Tanmateix, la descoberta fa uns anys d'unes pintures sobre taula a la vila de Cinctorres ha donat llum a este tipus de propostes i ha afavorit una revisió del catàleg d'obres atribuït al Mestre de Torà, a partir de la qual cal partir de composicions com les d'este artista per entendre la pintura més característica de les taules de Cinctorres, força més evolucionades i ja endin-sades en el segle XV, l'autor de les quals ha estat batejat amb el nom de Mestre de Cinctorres.

Pel que fa a la datació d'esta pintura, és important tenir en compte la figuració de la Presentació de la Verge al Temple, iconografia molt difosa a la Corona d'Aragó en els darrers anys del segle XIV. Mitjançant una carta del rei Joan I, del 21 de desembre de l'any 1388, se sap que el monarca "se manifestava propici a ajudar fra Jaubert, en la erecció a Barcelona d'una Esglesya, la invocació de la qual hage nom Madona Sancta Maria de Mont de Sió, en remembrança dels XV graons que Madonna Sancta Maria pujà en edat de III anys", la qual va ser construïda al pati del monestir de Santa Eulàlia del Camp. El 5 de març de l'any 1390, fra Guillem Bordoner, fra Francesc Magarola, canonge de l'esglesia de Santa Eulàlia del Camp de Barcelona i Bernat Calaf, peller d'esta ciutat, van encarregar a Lluís Borrassà l'execució d'un conjunt pictòric que probablement va ser dedicat a la Presentació al temple de Maria.¹ Relacionat amb esta advocació, també hem de recordar que, poc temps després de l'encàrrec de Montsió, en la darrera dècada del segle XIV, el mestre gironí va pintar el *Retaule de la Mare de Déu i de Sant Jordi* per a l'esglesia del monestir de Sant Francesc de Vilafranca del Penedès i que al compartiment principal d'esta obra es figura Maria quan puja els quinze graons del Temple. Portem a col·locació esta iconografia perquè la Presentació al temple de Maria pintada per l'antic Mestre de Torà mostra forts vincles amb la de Borrassà a Vilafranca del Penedès, tant pel que fa a les gesticulacions de sant Joaquim situat als peus de l'escala com per l'emplaçament de la Mare de Déu en el darrer graó. Per la resta d'incidències d'altres artistes en l'obra del Mestre de Torà, és força evident que cal tenir present el

taller dels Serra, especialment la del Mestre de Sixena, artista que hem proposat apropar al primer Pere Serra, i també la del Mestre de Vilaformosa, anònim que Saralegui va plantejar identificar amb el pintor Guillem Ferrer. D'altra banda, és precisament a Guillem Ferrer que ha estat atribuït el conjunt de taules assignat al Mestre de Torà i també les vinculades al Mestre de Cinctorres.² Quant a esta darrera proposta, pensem poc probable que l'autor del *Retaule de la Mare de Déu, Sant Joan Baptista i Sant Pere* del Cau Ferrat de Sitges, dut a terme cap a l'any 1390 o poc després, pugui arribar a evolucionar fins al punt de pintar una obra, de la qualitat i subtileza, com la taula de la *Mare de Déu* de la catedral de Barcelona. No negarem, evidentment, que algunes de les imatges dels brancals del *Tron de la Mare de Déu* del Museu d'El Prado són properes a l'esquema formal del Mestre de Torà, potser derivades d'una col·laboració, però la riquesa iconogràfica d'estes obres, la de Madrid i la de Barcelona, creiem que s'escapen tant a les seues possibilitats com també a la seua etapa creativa, especialment esta darrera pintura.

Guillem Ferrer apareix treballant com a pintor des de l'any 1372 i l'última notícia de la seua activitat retaulística és de l'any 1406, moment en què pintà un conjunt per a l'esglesia d'Arenys de Lledó. A partir del mes d'octubre de l'any 1412 sembla que ja era malalt i va morir el 1418. Tenint en compte estes notícies i la datació d'algunes de les obres atribuïdes al Mestre de Cinctorres, no és gaire versemblant que Guillem Ferrer arribara a un nivell artístic tant elevat i que en arribar el pintor Pere Lembri a Morella, el 1401, fora este darrer qui contracara les obres més importants, situació que es complicà encara més en instal·lar-se en esta localitat el pintor Jaume Sarreal, poc després de l'any 1404, una vegada havia finalitzat el seu aprenentatge, o més prompte el seu perfeccionament, amb el pintor Pere Nicolau.

En l'apropament a la pintura de Guillem Ferrer no podem deixar de banda dos qüestions que, tot i que eren sabudes d'antuvi, s'han posat en relleu en els darrers anys. Una d'elles té a veure amb les pintures del *retaul major* de Mosquerola, conjunt que, tot i desaparegut, es coneix en part per unes fotografies en no gaire bon estat de conservació.³ Tot i això, la importància d'estes imatges és certa-

ment rellevant ja que poden palesar d'una banda l'art del pintor Pere Llembri i, de l'altra, perquè és força evident que estes pintures, dutes a terme abans de l'any 1415, van tenir un diàleg creatiu tant amb l'art de Guillem Ferrer com també amb el del Mestre d'Albocàsser. Ens trobem amb un tipus de pintura que es nodreix de les novetats valencianes i alhora d'algunes de les aportacions fetes pel Mestre de Torà, particularment pel que fa a la imatge de sant Joan en l'escena de l'enterrament de la Mare de Déu, la qual simpatitza amb l'apòstol de l'escena homònima, ara en una col·lecció privada, que pintà el Mestre de Torà. L'altra qüestió important a l'hora d'intuir la pintura de Guillem Ferrer té relació amb la notícia que apunta que este artista era oncle de Pere Teixidor. La coincidència entre el nom d'este personatge i el del principal pintor documentat a Lleida en temps del primer internacional fa possible la identitat entre este artista i el Mestre d'Albatàrrec, defensada per Alcoy, la qual alhora, justifica alguns dels contactes importants que hi ha entre l'escola del Maestrat i la de Lleida, ja apuntats des de Saralegui.⁴ Des d'esta via, cal esmentar que la pintura del Mestre d'Albatàrrec palesa el ressò d'artistes com el Mestre de Vilafermosa i també es podrien establir nexes respecte a la del Mestre de Torà, però en cap moment és dipositària de les novetats difuses pel Mestre de Cinctorres, la qual cosa, tot tenint en compte el versemblant lligam familiar esmentat, difumina encara més la possibilitat que Guillem Ferrer fóra l'autor de les taules atribuïdes al Mestre de Cinctorres. Contràriament, sí que s'aprecien punts de contacte entre l'autor de la taula de *La Pentecosta* i el d'un retaule dedicat a sant Antoni fins fa poc desconegut que era a París a principis del segle passat — obra del Mestre d'Albatàrrec, el més versemblant Pere Teixidor —, els quals podrien al·ludir a la persona de Guillem Ferrer com a possible autor de la taula que ara comentem, atesos els lligams familiars amb Teixidor.⁵ En esta problemàtica, no podem deixar d'esmentar la incidència que va tenir en este anònim mestre la derivació de la cultura llombarda així com el món de la il·luminació de manuscrits, concretament el *Breviari del rei Martí*. En observar el tron de la Majestat representada en el foli 104 d'este magnífic llibre, dut a terme en el monestir de Santa Maria de Poblet, hom pot apreciar fàcilment els bescanvis que es donaren entre els pintors i els miniaturistes, els quals també esdevingueren singulars en algunes de les obres que ara són

atribuïdes a Jaume Mateu, com la taula de la *Mare de Déu* del Museum of Fine Arts de Boston, artista que també conreà el camp de la il·luminació de manuscrits.

Per indicacions de David Montolio, Pitarch ha proposat que la referència a Torà donada per Ainaud pugua tenir a veure amb els llocs de Torán o Toranes, topònim de la zona de Rubiols de Mora, los Toranes, on hi ha una ermita dedicada a Sant Miquel, situada m s avall de Mosquerola. En esta mateixa línia, una altra possibilitat seria l'antiga Tora, ara Torás, localitat de l'Alt Palància que depenia de Bejis. Tanmateix, la línia de tren on van ser carregades les pintures tenia aturada en esta localitat, raó per la qual, potser hagués estat més lògic que foren facturades directament a Tora i no a Rubiols de Mora, com s'indica a l'etiqueta del revers de l'obra que ara comentem. Finalment i pel que fa a la referència de Torà, potser caldria esbrinar el personatge de Margarida de Torà, esposa d'Olf de Proixida, senyor d'Almenara i de Llutxent. Amb data 11 de desembre de l'any 1387, Mateu Porta, marmessor de Margarida de Torà, va lliurar 150 sous al pintor Guillem Ferrer, administrador aleshores de les obres del monestir de Sant Francesc de Morella, per a la decoració del cor de l'església (SÁNCHEZ GOZALBO, 1963, p. 24).

FRANCESC RUIZ I QUESADA

¹ RUIZ I QUESADA, Francesc, *Lluís Borrassó i el seu taller*, tesi doctoral inèdita, Universitat de Barcelona, 1999.

² *La memòria daurada. Obradors de Morella. XIII-XVI*, Fundació Blasco de Alagón, s.l., 2003 (catàleg de l'exposició).

³ En el contracte que Pere Llembri signà per pintar el retaule major de l'església de Castellfort (1415) es féu constar que este conjunt havia de ser proper als de Catí i Mosquerola. Això fa pensar que estos dos retaules també foren pintats per Llembri, sobretot si es té en compte que el retaule de Catí fou contractat per este artista el 1401. Sortosament, malgrat les deficiències de les imatges, s'han conservat diverses fotografies del retaule de la Mare de Déu de Mosquerola, una de les quals es reproduïx a RUIZ I QUESADA, Francesc, "Els pintors del bisbat de Tortosa", *L'Art gòtic a Catalunya. Pintura II. El corrent internacional*, Barcelona, Enciclopèdia Catalana, 2005, pp. 170-179, estudi en què es desenvolupa la problemàtica que afecta els pintors de l'internacional actius a Morella.

⁴ ALCOY I PEDRÓS, Rosa, "El taller de Pere Teixidor i l'inici de l'Internacional a Lleida", *L'Art gòtic a Catalunya. Pintura II. El corrent internacional*, Barcelona, Enciclopèdia Catalana, 2005, p. 134-144 i SARALEGUI, Leandro de, "Restos de retablos descabalados", *Museum*, VII, núm. 10 (1928), p. 353-372.

⁵ RUIZ I QUESADA, Francesc, "Altres obres de Lleida i de la conca del Segre", *L'Art gòtic a Catalunya. Pintura II. El corrent internacional*, Barcelona, Enciclopèdia Catalana, 2005, p. 146-148, fig. p. 146.